

CLAUZA *REBUS SIC STANTIBUS* ȘI APLICAREA EI DE CĂTRE JURISDICȚIILE INTERNAȚIONALE

Diana SÂRCU, Stanislav SPLAVNIC

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

„Saeculi vitia, non hominis”.

Publius Vergilius Maro

Public international law generally and law of treaties particularly are not static phenomena. Because international treaties are the main sources of international law, the ignorance of the *rebus sic stantibus* doctrine would be dangerous for the legal order protected by legal rules of the former. In fact, each state, before becoming part to a treaty, states the premises for which he shall be bound by a treaty, the latter being always based on certain circumstances.

The fundamental change of circumstances, in relation with a specific treaty, inevitably will change the scopes, nature and onerousness of the obligations established by it. This effect may aggravate the welfare of its domestic subjects and of the state itself.

In the current law of treaties doctrine may be found few subjects more controversial than *rebus sic stantibus* doctrine. The main issues are based on:

- 1) the accurate establishment of conditions of doctrine's invocation;
- 2) the inadmissibility of treaties unilateral withdrawal;
- 3) cases when the doctrine may not be applied.

Through a thorny and controversial process of its development, we express our confidence that the doctrine of *rebus sic stantibus* serves in favor of global security and international relations, and not otherwise, as it was recently.

În prezent, în dreptul tratatelor există puține întrebări mai controversate decât modificarea esențială a circumstanțelor, ca temei pentru încetarea efectelor unui tratat.

La încheierea oricărui tratat, statele își manifestă voința de a-și asuma angajamente, guvernate de dreptul internațional public, fiind impulsionate de unele necesități, care sunt dictate de anumite circumstanțe. Orice stat evaluează eficacitatea și avantajele tratatelor anume prin prisma împrejurărilor în care acestea sunt încheiate. E și firesc ca tratatul să se încheie în siguranța ca împrejurările să rămână neschimbate, ceea ce înseamnă că un tratat poate înceta să producă efecte, dacă condițiile care existau la încheierea lui au suferit ulterior modificări de importanță esențială pentru relațiile dintre părți [1, p.1052].

Problema privind schimbarea circumstanțelor are importanță nu atât academică, cât practică, mulți doctrinari considerând-o a fi una dintre cele mai dificile în dreptul internațional public [2, p.203]. Importanța acesteia rezidă în faptul că securitatea raporturilor de drept internațional, reglementate prin norma ce reflectă doctrina clauzei *rebus sic stantibus*, este dependentă de soluțiile pe care le aprobă comunitatea internațională întru dezvoltarea acesteia. Clauza *rebus sic stantibus* în dreptul internațional este necesară pentru evitarea refuzului unilateral al statelor de a-și onora obligațiile prevăzute în tratate, reprezentând un factor de stabilitate important în viața comunității internaționale. Refuzul unilateral este generator de stări de conflict, reglementarea eficientă a raporturilor apărute în baza modificărilor circumstanțelor având un rol decisiv în sensul necesității de a facilita și a păstra ordinea și securitatea în raporturile convenționale dintre state.

Astfel, chestiunea ridică unele semne de întrebare: după ce criterii, de către cine și în ce condiții va fi posibilă constatarea acestui fapt?

I. Justificarea aplicării clauzei

Pentru a justifica aplicarea clauzei *rebus sic stantibus*, doctrinarii, în diverse perioade, au avut poziții diferite. Unii au propus aplicarea clauzei într-o ordine fictivă, prin integrarea implicită a acesteia în orice tratat. Pozițiștii și-au argumentat opinia pornind dintr-o altă extremă, prin negarea absolută a aplicabilității clauzei. Totuși, majoritatea juriștilor au pledat în favoarea aplicării acesteia, considerând-o a fi o necesitate obiectivă [1, p.1056], fundamentându-se pe diverse teorii:

• „Teoria-scop” [4, p.497] interpretează tratatul ca un mijloc pentru atingerea unor scopuri, deci este vorba despre *causa* încheierii tratatului. Atunci când scopul devine de neatins, tratatul cedează clauzei. Conform acestei teorii, scopul este principalul element al tratatului, clauza *rebus sic stantibus* regăsindu-se în mod tacit în fiecare tratat guvernat de normele dreptului internațional public. Reieșind dintr-o astfel de argumentare, putem concluziona că tratatele, și anume – eficacitatea acestora – depinde de însuși tratatul specific.

Am putea accepta teoria dată, cu anumete rezerve, doar în privința *law-making treaties*, *dacă ne-am fi abstractizat de conținutul actual al acestora*. Considerăm că nu tratatul e cea temelie care *a priori* determină eficacitatea acestuia, ci, *a posteriori*, ordinea juridică internațională. Iar ordinea juridică internațională, la rândul ei, este un fenomen dinamic, mai complex și mai esențial decât un tratat.

După părerea noastră, clauza *rebus sic stantibus* nu poate fi aplicată tratatelor de tip *law-making treaties*, ci doar celor de tip *contract treaties*, chiar dacă acest fapt nu este prevăzut în dreptul pozitiv. Întru susținerea acestei poziții, invocăm faptul că *law-making treaties*, în mod obligatoriu (în scopul popularizării), prevăd posibilitatea de retragere unilaterală a statelor. În astfel de cazuri aplicarea clauzei este lipsită de raționament. Cu atât mai mult că până în prezent nu există cazuri de aplicare a clauzei respective în privința tratatelor de tip *law-making treaties*. Mai mult, categoria respectivă de tratate are scopul nobil de a edifica temelia ordinii juridice internaționale prin codificarea normelor dreptului internațional. Retragerea dintr-un tratat de tip *law-making treaty* în temeiul clauzei *rebus sic stantibus* ar periclita ordinea juridică actuală și ar împovăra atingerea scopului menționat.

• „Teoria independenței” [5, p.302] pleacă de la extrema precum că statele se lasă dependente prin încheierea tratatelor. Astfel, statele tind permanent spre o stare de independență, clauza *rebus sic stantibus* având rolul de *carte blanche* întru atingerea acesteia, oferind statelor posibilitatea de a se retrage din tratatele ce le fac „dependente”. Concepția dată pleacă de la o viziune negativă asupra stării de fapt în care se află comunitatea internațională, fără a fi luate în considerare mai multe aspecte ale dreptului internațional public. În sensul prezentei teorii, tratatul se consideră valabil și produce efecte juridice doar în cazul manifestării libere a *animus contrahendi* între părțile contractante. Statului îi pot fi impuse obligații guvernate de dreptul internațional doar în cazuri excepționale (spre exemplu, reparațiile). În cazul acestei teorii, însă, se produce o generalizare inadmisibilă.

În perioada actuală, majoritatea tratatelor sunt încheiate pentru o anumită perioadă, care dă posibilitate statelor să conștientizeze beneficiul pe care îl poate produce un tratat în viitor, teoria de mai sus fiind străină realității.

Statele participă în relațiile contractuale pe picior de egalitate, fără ca un stat să-și impună voința, deci, să facă „dependent” un alt stat. De altfel, „dependența negativă”, în toate cazurile, este completată de o „dependență pozitivă” [3, p.23]. Așadar, „prezumția” efectelor negative ale tratatului rămâne a fi nejustificată din punct de vedere juridic.

• „Teoria autoapărării” [3, p.26] relevă ideea punerii în pericol a statului prin continuarea legăturii create de tratat. Susținătorii acesteia (Kaufmann, Despagnet) invocă interesele statale, interesele publice de ordin intern. Deseori, Germania s-a retras în mod unilateral din tratatele la care lua parte sau din cele care i-au fost impuse, invocând clauza *rebus sic stantibus* și motivând prin aplicarea prezentei teorii (clauze care vor fi analizate mai jos). Bismarck s-a expus asupra clauzei în felul următor: „Nici un stat niciodată nu va permite aducerea la moarte a poporului său, rămânând legat de litera tratatului, semnat în alte circumstanțe”. Această poziție a fost susținută de mai mulți doctrinari germani, ultimii invocând expresia *Staatsräson*, adică a intereselor naționale.

Cu toate că ultima teorie emană rațiune, totuși suntem convinși că aplicarea acesteia generează, inevitabil, abuzuri. Ideea o rezumăm reieșind din faptul că concepția respectivă a fost aplicată încă din sec. XVII, în majoritatea cazurilor aceasta servind drept temei pentru abuz, iar în unele cazuri a avut urmări groaznice pentru comunitatea internațională (a se vedea mai jos: retragerea Germaniei de la Tratatul de la Versailles).

• Ultima teorie pe care am dori s-o elucidăm rezidă în perceperea clauzei *rebus sic stantibus* drept o realitate. Conform acesteia, clauza există datorită ordinii și forței juridice a dreptului internațional, deductiv fiind pasibilă de aplicare oricărui tratat. Pe cât de ușor este de a o percepe, pe atât de greu este de a argumenta pe o cale mai puțin metafizică reflectarea și aplicarea acestei teorii în dreptul pozitiv.

În opinia noastră, pentru ca tratatul sau o parte din el să poată înceta datorită clauzei *rebus sic stantibus*, ar trebui să fie cumulați doi factori: *obiectiv* și *subiectiv*. Doar prin echilibrul acestora va fi justificată aplicarea clauzei:

- *factorul obiectiv* este exterior voinței statelor și cert implică existența unor împrejurări real-obiective (de altfel, clauza nu poate fi invocată atunci când modificarea circumstanțelor se datorează părților contractante). Este obiectiv deoarece survine în mod abstract, independeț de existența tratatului.
- *factorul subiectiv* reprezintă *causa contrahendi* (cauza tratatului) și obiectul tratatului. Ambele elemente sunt de ordin *subiectiv*, deoarece sunt perfect dependente de *animus contrahendi* (voința de a contracta) a statelor. În fond, obiectul reprezintă însăși rațiunea de încheiere a tratatului, rezolvarea problemelor avute în vedere de părți, satisfacerea necesităților acestora constituind motivul angajării lor [6, p.372]. Cauza, la rândul său, reprezintă *scopul* urmărit de către state la încheierea tratatului.

Dialectic, doar schimbarea circumstanțelor în raport cu obiectul și cauza tratatului face posibilă aplicarea clauzei *rebus sic stantibus*. Încercările de a justifica aplicarea clauzei prin abstractizarea factorului subiectiv ne par insuficiente din punct de vedere logico-juridic. Întotdeauna este necesar de a lua în considerare voința părților. Circumstanțele n-ar trebui totuși să fie percepute ca un fetiș juridic.

Justificarea elucidată corespunde în mod absolut exigențelor prevăzute în art.62 din Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969 [7]. Mai mult, explicația dată justifică neaplicarea interdicției aplicării clauzei față de tratatele privind frontierele de stat și tratatele de pace.

II. Natura și evoluția clauzei

După cum am menționat, clauza *rebus sic stantibus* s-a dezvoltat în sfera dreptului civil, însă rădăcinile acesteia sunt presupuse a fi de origine greacă, latină sau canonică [1, p.1055]. Admitem posibilitatea apariției acesteia concomitent în mai multe surse. Care și ar fi origininea acesteia, clauza a fost mai întâi revizuită și tratată de glosatori și postglosatori, în final implementându-se și în sistemul dreptului internațional. În dreptul privat clauza este și astăzi acceptată prin formula *hardship* [8, p.370].

În pofida faptului că doctrinarii deja în perioada glosatorilor aveau opinii diametral opuse asupra clauzei *rebus sic stantibus*, aceasta totuși și-a croit calea spre existență prin **cutumă**. În anul 1734 a fost publicat un articol al unui doctrinar rus în care acesta a formulat următoarea idee: „Pe lângă nici o alianță nu poate exista prevederea tuturor situațiilor posibile, însă toate alianțele, precum și tratatele, produc efecte juridice prin integrarea clauzei *rebus sic stantibus*; *Tratatele între state sunt încheiate în majoritate pe timp de pace, însă după începerea conflictelor armate principii nu sunt responsabili pentru violarea angajamentelor, drept motiv servind inserarea tăcită a clauzei rebus sic stantibus*” [2, p.204]. Așadar, purtarea războiului *de facto* oferea beligerantului un drept facultativ de nerespectare a unor angajamente guvernate de dreptul internațional. Desigur, deseori aplicarea clauzei era întemeiată pe abuz din partea statului ce o invoca. De aici au și început să apară controversele doctrinare în privința clauzei. Deși circumstanțele în care se încheiau tratatele în sec. al XVIII-lea diferă de circumstanțele actuale, totuși acțiunile militare rămân a fi principalele circumstanțe, motiv pentru care clauza *rebus sic stantibus* se regăsește în tratatele actuale.

Încă din sec. al XVIII-lea sunt cunoscute două precedente de aplicare expresă a clauzei [1, p.1056]:

√ *Tratatul de neutralitate de la Breslau din 1741;*

√ *Tratatul de la Aix la Chapelle din 1748.*

Asupra naturii cutumiare a clauzei *rebus sic stantibus* s-a pronunțat și Curtea Internațională de Justiție (în continuare – CIJ) în cauza *Competență în materie de pescuit* (Germania c. Islandei): „*Acest principiu, precum și condițiile și excepțiile acestuia, au fost încorporate în art.62 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor, care poate fi considerată drept o codificare a normelor cutumiare existente în privința încetării relației convenționale în temeiul schimbării circumstanțelor*” [9]. Clauza a fost aplicată secole la rând fără a exista o normă convențională în acest sens.

Denumirea clauzei „*rebus sic stantibus*” nu poate fi găsită în nici un tratat internațional, juriștii în mod intenționat evitând s-o reflecte atât în acte normative, cât și în hotărârile curților internaționale, pentru a ocoli controversele ce urmăresc clauza în toată perioada contemporană de aplicare a acesteia.

Pentru prima dată clauza este reglementată în dreptul internațional pozitiv prin Convenția de la Havana din 1928 [10] (în continuare – Convenția de la Havana), codificarea având un teritoriu îngust de aplicare, fiind semnată prioritar de statele americane [2, p.220]. Prin art.15 al Convenției se reglementa aplicarea

acesteia doar în cazul tratatelor permanente și sub condiția dispariției „cauzei” pentru care a fost încheiat tratatul și permitea invocarea clauzei în mod unilateral.

În privința retragerii unilaterale s-a pronunțat Comisia de Drept Internațional (în continuare – CDI), indicând faptul că practicarea retragerii în mod arbitrar și unilateral ar cauza dificultăți în raporturile dintre state [11, p.61]. Această poziție este susținută și în doctrină [12, p.775]. E și firesc ca în dreptul tratatelor să nu fie admisă retragerea arbitrară a unui stat contractant fără acordul celeilalte (celorlalte) părți ale tratatului. Prin acest acord ar trebui să se prevadă în mod mutual schimbarea circumstanțelor, astfel încât nici un stat contractant să nu fie prejudiciat (sau prejudiciul să fi fost un rezultat al circumstanțelor apărute independent de voința statelor contractante). Un precedent demn de atenție în acest sens s-a produs în 1870, după ce Rusia a comunicat prin note diplomatice că nu mai consideră în vigoare prevederile Tratatului din 1856 privind neutralizarea Mării Negre și prohibiția fortificării țărmurilor sale. În notificare, abrogarea unor prevederi ale tratatului a fost motivată prin „schimbările care în decursul timpului s-au produs treptat în situația internațională” [1, p.1057]. Fără a avea careva îndoieli în privința efectelor clauzei asupra tratatelor în general, celelalte state semnătore totuși au protestat aplicarea clauzei în acel caz.

După cum menționează prof. Ion Anghel, partea care invocă clauza nu este autorizată să califice, în mod unilateral, schimbarea ca având un efect definitiv și obligatoriu, trebuind să i se dea posibilitatea și celeilalte (celorlalte) părți de a pune în discuție faptul că au avut loc schimbări de circumstanțe și că acestea sunt, într-adevăr, de natură a justifica încetarea, revizuirea sau suspendarea tratatului [1, p.1085].

Cu părere de rău, până la sfârșitul sec. XX au mai avut loc multiple cazuri de aplicare abuzivă a clauzei *rebus sic stantibus*, unul dintre cele mai „grave” fiind abrogarea unilaterală, parțială, din partea Germaniei, a Părții a V-a din Tratatul de la Versailles (prin care Germaniei i sa impus un regim special privind demilitarizarea acesteia), anunțând recrutarea generală și creșterea efectivului militar. Și aici a fost invocată schimbarea fundamentală de circumstanțe [13, p.500].

Luând în considerare problemele ce apăreau ca urmare a codificării din 1928, până la adoptarea Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor, în doctrină se purtau discuții aprinse în jurul condițiilor de aplicabilitate a normei. Norma permisivă în privința retragerii unilaterale (elucidată în art.15 din Convenția de la Havana) a stârnit nedumeriri în rândul juriștilor, deși a fost prevăzut și un mecanism de contestare a declarațiilor unilaterale în acest sens. În Convenția de la Havana, specialiștii au limitat aplicarea clauzei doar la situația modificării ireversibile a „cauzelor” care au precedat încheierea tratatului. După părerea noastră, reglementarea în acest mod reprezintă o limitare vădită a doctrinei *rebus sic stantibus* la *causa contrahend* ce a stat la baza încheierii tratatului. O asemenea soluție pare cel puțin ambiguă, din simplul motiv că *causa contrahendi* diferă de la subiect la subiect, aceasta *a priori* nefiind pasibilă de o evaluare obiectivă.

Convenția de la Havana a prohibit aplicarea clauzei pentru tratatele încheiate pe o perioadă determinată. Ne aliniem la părerea autorilor [1, 1076] care nu sunt de acord cu o astfel de soluție, din următoarele considerente:

- perioada pentru care se încheie tratatul este un fenomen de ordin subiectiv, durata (sau absența acesteia) fiind determinată de statele contractante;
- circumstanțele reprezintă un fenomen de ordin obiectiv, care nu depinde (mai corect: trebuie să nu depindă) de voința statelor contractante;
- schimbarea circumstanțelor poate surveni, ipotetic, în orice moment. Chiar și în cazul unui tratat încheiat pentru o perioadă de 5 ani statele nu sunt asigurate de nesurvenirea unor schimbări în decursul a 2 ani după semnare, care ar modifica circumstanțele în care a fost încheiat tratatul.

Luând în considerare că majoritatea tratatelor sunt încheiate cu termen, s-a încercat de a limita la maximum sfera de aplicare a clauzei, ceea ce ne pare nejustificat.

O altă problemă care nu și-a găsit reglementare în Convenția de la Havana constă în absența stabilirii unor tipuri de tratate care n-ar fi pasibile de stingere în urma aplicării clauzei.

Din considerentele evocate mai sus, încercarea de a reglementa clauza prin art.15 al Convenției de la Havana poate fi considerată drept una puțin reușită, deși reprezintă un pas important pentru evoluția acesteia în dreptul pozitiv.

Cea mai dezvoltată reglementare a clauzei *rebus sic stantibus* se regăsește în art.62 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969 (în continuare – Convenția). Pentru a evita abuzurile ce au provocat clauza în cadrul comunității internaționale, CDI a hotărât să formuleze norma într-un mod „negativ”, permi-

țând aplicarea ei doar în cazurile și condițiile expres prevăzute de Convenție. Așadar, aplicarea clauzei *rebus sic stantibus* după adoptarea Convenției a suferit o schimbare, și anume: aplicarea clauzei capătă un caracter excepțional.

Totodată, n-ar trebui să uităm despre concluziile CIJ din hotărârea pe cauza Fisheries Jurisdiction (privind caracterul cutumiar al clauzei): Convenția încă nu este ratificată de către toate statele lumii, inclusiv de către SUA. În prezent norma prevăzută în art.62 din Convenție este aplicată în paralel cu norma cutumiară, care continuă să se dezvolte în conformitate cu exigențele comunității internaționale.

III. Caracteristica clauzei

Mult timp, teoria conform căreia clauza *rebus sic stantibus* a fost asimilată unei clauze tăcite își găsea suport juridic în practica aplicării acesteia. Chiar și prin reglementarea clauzei în Convenția de la Havana ea capătă un caracter prezumtiv, adică la încheierea oricărui tratat se prezumă în mod tacit prezența acesteia. În art.62 din Convenția de la Viena operează prezumția „inversă”:

1. *O schimbare fundamentală a împrejurărilor, care a intervenit în raport cu cele existente în momentul încheierii unui tratat și care nu fusese prevăzută de părți, nu poate fi invocată ca motiv de a pune capăt tratatului sau de a se retrage din el, afară numai dacă...*

De aici reiese că clauza *rebus sic stantibus* este o clauză rezolutorie cu caracter excepțional, pentru a cărei aplicare este necesar cumulul următoarelor condiții:

1) condiții în privința circumstanțelor:

- schimbarea circumstanțelor trebuie să fie fundamentală;
- schimbarea circumstanțelor trebuie să intervină în raport cu cele existente în momentul încheierii unui tratat;
- circumstanțele ce se invocă să fi constituit o bază esențială a consimțământului de a se lega prin tratat;
- schimbarea circumstanțelor să nu fi fost prevăzută de părți în momentul încheierii tratatului;
- schimbarea circumstanțelor să fi avut ca efect transformarea radicală a naturii obligațiilor care rămân de executat în virtutea tratatului;

2) condiții speciale:

- tratatul asupra căruia se solicită aplicarea clauzei să nu stabilească o frontieră;
- schimbarea fundamentală a circumstanțelor să nu fi rezultat dintr-o violare a unei obligații din tratat sau a oricărei altei obligații internaționale față de oricare altă parte a tratatului, de către partea care o invocă.

Considerăm că unica condiție generatoare de erori ar fi ca „schimbarea circumstanțelor să fie fundamentală”. Toate diferendele doctrinare și interstatale se întemeiază anume pe interpretarea eronată a acesteia. Considerăm că această condiție trebuie analizată și interpretată sub două aspecte. În primul rând, întotdeauna este necesar de a o interpreta utilizând metoda sistemică, în cuplu cu celelalte condiții prevăzute de dreptul pozitiv, ele având un caracter supletiv față de condiția în cauză. Al doilea aspect reiese din condiția ca „schimbarea circumstanțelor să fi avut ca efect transformarea radicală a naturii obligațiilor care rămân de executat în virtutea tratatului”. Din momentul asumării unor angajamente internaționale între două sau mai multe state, se prezumă că prin aceste raporturi se creează un echilibru între interesele acestor state, avându-se în vedere atât interesele statelor ca subiecte de drept internațional, cât și ale subiectelor de drept intern ale acestora. Așadar, în momentul în care schimbarea circumstanțelor va avea ca efect periclitarea intereselor naționale ale unui stat sau ar pune în primejdie subiectele de drept intern ale acestuia (sau interesele lor), tratatul respectiv va fi posibil de retragere în temeiul clauzei *rebus sic stantibus*.

Pe lângă posibilitatea retragerii dintr-un tratat, Convenția a prevăzut și dreptul statului de a suspenda efectele juridice ale tratatului, în cazul întrunirii condițiilor de mai sus: „*Dacă o parte poate, potrivit paragrafelor precedente, să invoce o schimbare fundamentală a împrejurărilor ca motiv pentru a pune capăt unui tratat sau pentru a se retrage din el, ea poate, de asemenea, s-o invoce numai pentru suspendarea aplicării tratatului.*”

Considerăm că această opțiune este binevenită, luând în considerare caracterul limitativ al formulării clauzei în această Convenție. De asemenea, din paragraful 3 al art.62 deducem că nu este necesară o schimbare **permanentă** a circumstanțelor pentru a fi posibilă invocarea clauzei, aceasta fiind posibilă și în temeiul modificării temporare a circumstanțelor. Însă, în cazul modificării permanente, suspendarea tratatului în temeiul clauzei este lipsită de *raison d'être*.

Prin art.65 din Convenție este prevăzută și procedura retragerii unui stat dintr-un tratat prin invocarea clauzei *rebus sic stantibus*: *partea care dorește să invoce clauza, este obligată să notifice în scris celelalte state-contractante în privința retragerii sale din tratat*. Prin aceste prevederi a fost soluționată controversa în privința posibilității sau imposibilității retragerii unui stat în mod unilateral dintr-un tratat. Dacă, după trecerea unui termen (presupunem că prin „termen” (art.62) s-a avut în vedere un „termen rezonabil”), nici un stat contractant nu exprimă dezacordul în privința încetării/suspendării efectelor tratatului, atunci statul care invocă clauza procedează în condormitate cu art.67 din Convenție. Așadar, nu este posibilă retragerea unilaterală a statelor dintr-un tratat. În toate cazurile este necesar acordul, care se poate manifesta sau într-o formă scrisă, sau tacit, prin trecerea unui termen rezonabil.

Totodată, menționăm că aplicarea clauzei nu generează efecte în mod automat, ci doar în momentul în care sunt satisfăcute toate exigențele prevăzute de art.62, 65 și 67 din Convenție. Aceasta este regula generală. Însă, suntem de părere că, parțial, clauza totuși operează automat, ca excepție, în cazurile de suspendare a unor tratate pe timp de conflict armat.

În doctrină [14, p.340] s-a discutat posibilitatea revizuirii tratatului în baza clauzei *rebus sic stantibus*. În acest sens ne pare oportună doctrina clauzei *hardship* din dreptul privat, conform căreia, în cazul schimbării circumstanțelor în care a fost încheiat contractul, părțile urmează să-l revizuiască. În acest sens, revenind la clauza *rebus sic stantibus*, revizuirea tratatului pare a fi o opțiune mult mai avantajoasă decât lichidarea raportului juridic, mai ales pentru tratatele perpetue. Există precedente de aplicare în sec. XX a tratatelor încheiate în sec. XIV: în timpul celui de-al doilea război mondial Regatul Unit a invocat un asemenea tratat, încheiat cu Portugalia, pentru a permite SUA instalarea bazelor militare pe teritoriul Portugaliei [15]*. Conceptul perpetuității tratatelor pare, în acest sens, să pericliteze relațiile interstatale [16]. Reieșind din acest fapt, revizuirea tratatelor perpetue prin intermediul clauzei *rebus sic stantibus* ne pare deosebit de tentantă. Ideea revizuirii tratatelor a fost susținută și de CDI [16]. Alți doctrinari susțin că în baza clauzei *rebus sic stantibus* poate fi cerută, în egală măsură, atât revizuirea, cât și încetarea tratatului, sau, în aceeași măsură, încetarea și suspendarea, sau că aplicarea clauzei duce mai curând la revizuirea tratatului decât la încetarea lui ori că această clauză ar trebui să figureze nu în capitolul privind încetarea, ci în acel privind revizuirea [1, p.1084]. Nu putem fi de acord cu ultima afirmație, deoarece revizuirea și modificarea ulterioară a tratatului în temeiul clauzei *rebus sic stantibus* reprezintă, în fapt, o novație. Așadar, substituirea unor prevederi ale tratatului cu altele va avea drept rezultat încetarea primelor. Din punct de vedere logico-juridic și sistemic, considerăm că poziționarea clauzei este reușită. Există însă și autori care pledează pentru aplicarea cât mai limitată a revizuirii în baza clauzei *rebus sic stantibus* [17, p.311].

Convenția de la Viena păstrează tăcere în privința reglementării „readaptării convenționale”, însă ea rămâne neprohibită de dreptul obiectiv, ceea ce o face aplicabilă și în cazul revizuirii tratatelor pe calea invocării clauzei *rebus sic stantibus*.

În practica actuală, revizuirea tratatelor în baza clauzei pare a fi cea mai reușită opțiune din cauza importanței tratatelor ce conțin o asemenea clauză pentru securitatea internațională: drept exemplu servește complexul de tratate de lichidare a armelor strategice încheiate între SUA și Rusia [18] (a se vedea mai jos).

În privința tratatelor încheiate între state și organizații internaționale și între organizații internaționale, în Convenția de la Viena din 1986 [19] reglementarea clauzei *rebus sic stantibus* este analogică cu cea din Convenția de la Viena din 1969, unica diferență fiind de ordin de tehnică juridică. În momentul de față cazuri de încetare a tratatelor în baza clauzei cu participarea altor subiecți decât statele nu sunt. Explicăm aceasta prin următoarele:

- calitatea organizațiilor de subiecți derivați în raporturile de drept internațional public;
- apariția organizațiilor internaționale ca actori în relațiile internaționale datează de puțină vreme.

În privința corelației dintre principiul *pacta sunt servanda* și *clausula rebus sic stantibus*, considerăm că acestea nu intră în contradicție. Mai mult, clauza reprezintă o evoluție normală a principiului *pacta sunt servanda*. De altfel, tratatele ar genera mai multe diferende între state, din cauza obligațiilor excesiv de costisitoare.

* În cauza *Minquiers și Ecrehos*, CIJ a examinat diferendul între Regatul Unit și Franța în privința suveranității asupra unor insule. În susținerea poziției sale, Franța invocă tratate încheiate între ea și Regatul Unit în anii 1259, 1360 ș.a. Pentru detalii a se vedea hotărârea din 17 noiembrie 1953.

Aristotel afirma: „Întregul premerge partea”, principiul reprezentând întregul, iar clauza – partea. Partea, în sens filosofic, este mai complexă decât întregul. Clauza, ca parte, include în sine exigențele principiului, dar are un conținut juridic mai complex. Pe lângă faptul că clauza este absolut conformă principiului, aceasta facilitează respectarea lui prin reglementarea cazurilor în care prin modificarea fundamentală a circumstanțelor tratatul încetează să mai aibă forță juridică.

În privința raportului dintre clauza *rebus sic stantibus* și *imposibilitatea* de a executa tratatul menționăm că schimbarea împrejurărilor constituie *de facto* o *imposibilitate morală*, nu însă și una materială de a executa un tratat. Prin imposibilitate morală considerăm creșterea excesivă a costului executării unui tratat sau a unor prevederi din tratat, prin care s-ar pune în pericol interesele naționale ale unui stat, desigur, cu luarea în considerare a celorlalte criterii propuse de Convenția de la Viena; se întemeiază această imposibilitate pe schimbarea fundamentală a circumstanțelor în care fusese încheiat tratatul. Și, *per a contrario*, imposibilitatea de a executa tratatul reprezintă o *imposibilitate materială* ce rezultă din dispariția sau distrugerea definitivă a obiectului indispensabil pentru executarea acestui tratat.

Schimbarea fundamentală a circumstanțelor este un fapt [3, p.1] care urmează a fi constatat inevitabil pe calea interpretării clauzei *rebus sic stantibus* în raport cu fiecare tratat în parte. O astfel de interpretare presupune două faze: prima o vor efectua însăși statele, invocând clauza pentru a se retrage dintr-un tratat. În caz de divergențe, procesul de interpretare va intra în cea de-a doua fază, și anume – interpretarea de către o instanță competentă, în cazul în care unul (sau mai multe) state vor cere o clarificare din partea acesteia. Desigur, este posibilă și interpretarea doctrinară, însă doctrina, ca izvor de drept internațional, până în momentul de față are o influență redusă asupra aplicării inductive a clauzei.

IV. Jurisprudența

În urma bulversărilor secolului XX, în practica aplicării clauzei *rebus sic stantibus* se produce o schimbare a vectorului spre o aplicare tot mai des guvernată de dreptul obiectiv, deosebindu-se de toată perioada precedentă prin faptul că acordurile între state nu erau doar niște „acorduri morale” (care legau monarhiile, și nu statele). Apariția organelor jurisdicționale internaționale facilitase evoluarea clauzei și limitarea aplicării arbitrare a acesteia.

În perioada existenței Curții Permanente de Justiție Internațională, aceasta din urmă a examinat 3 spețe în care părțile au invocat clauza [1, p.1065]. Astfel, în 1927, CPJI a examinat cauza **Denunciation of the Treaty of 2 November 1865 between China and Belgium** [20]. (Denunțarea de la Tratatul din 2 noiembrie 1865 dintre China și Belgia). În speță, Belgia a contestat retragerea unilaterală a Chinei din tratatul respectiv. În apărarea poziției sale, China a invocat schimbarea fundamentală a circumstanțelor și a făcut referință la art.19 din Statutul Ligii Națiunilor. Belgia a replicat, susținând că nici art.19 din Tratat, nici clauza nu permit denunțarea unilaterală. După câteva ordonanțe emise de către CPJI, China a negociat încheierea unui nou acord, din care motiv Curtea nu s-a expus asupra fondului clauzei [21]. Din aceleași ordonanțe reiese însă că denunțarea unilaterală totuși nu este permisă. Și nu putem ignora faptul că e și contrarie principiului *pacta sunt servanda*.

O altă speță, în sensul invocării clauzei *rebus sic stantibus*, a fost examinată întru emiterea unui aviz consultativ în cauza **Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco** [22] (Decretele de naționalitate emise în Tunisia și Maroc) dintre Franța și Regatul Unit. A fost pusă în discuție aplicarea decretelor naționale emise de către Franța în perioada aflării Tunisiei și Marocului sub protectoratul francez, prin care unor cetățeni ai Tunisiei și Marocului li se oferea cetățenie franceză. Regatul Unit contesta forța juridică a decretelor respective pentru subiecții britanici, invocând tratatele de capitulațiuni încheiate între statele respective. Franța a schimbat unghiul sub care era privită clauza, invocând faptul că tratatele de capitulațiune invocate de către Regatul Unit, „semnate pe un termen nedeterminat, fiind perpetue, au ieșit din vigoare în virtutea principiului cunoscut ca *clausula rebus sic stantibus*, deoarece stabilirea unui regim juridic, în conformitate cu legislația franceză, a creat o situație nouă, care deprivează regimul de capitulațiune de *raison d'être*”.

În cazul dat, curtea nu s-a expus asupra aplicabilității clauzei din cauza chestiunii asupra căreia trebuia să fie emis avizul („*dacă disputa la care s-a referit Consiliul Ligii Națiunilor în Rezoluția din 4 octombrie 1923, este o problemă de drept intern*”), fiindu-i formulat un răspuns negativ.

În cauza **The Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex** (Zonele libere din Savoia Superioară și Districtul Gex) [23] a fost discutată problema apartenenței teritoriilor Savoia Superioară și Districtul Gex.

Franța a invocat clauza *rebus sic stantibus* în privința încetării prevederilor Tratatului de la Paris din 1815, prin care a fost stabilit regimul juridic al teritoriilor respective.

Întru susținerea poziției sale, Franța a invocat art.435 din Tratatul de la Versailles, care, în virtutea circumstanțelor survenite după cel de-al doilea război mondial, a abrogat prevederile respective din tratatul precedent.

Elveția, la rândul ei, a contestat posibilitatea retragerii unilaterale din tratat și încetarea forței juridice a acestuia în baza modificării circumstanțelor. Întru susținerea poziției sale, Elveția a invocat neaplicabilitatea clauzei *rebus sic stantibus* în privința tratatelor al căror obiect constituie pretenții teritoriale și că condițiile în care a fost încheiat tratatul au fost supuse unor modificări fundamentale.

Datorită faptului că Elveția nu a fost parte la Tratatul de la Versailles, Curtea a respins acest argument, dar nici nu a negat posibilitatea invocării acestuia, expunându-se în felul următor: „*Deoarece argumentarea franceză a eșuat, Curții nu-i mai este necesar să se expună asupra chestiunilor ce apar în baza principiului bazat pe teoria încetării tratatelor în temeiul modificării circumstanțelor, măsura în care teoria poate constitui o normă a dreptului internațional, cazurile și metodele în care teoria poate avea efect juridic, dacă e recunoscută, și dacă ea va fi aplicată unor asemenea drepturi (n.n. – pretenții teritoriale) precum acele ce derivă din tratatele din 1815 și 1816.*”*

În toate trei hotărâri CPJI s-a expus precaut în privința clauzei *rebus sic stantibus*, însă nici nu a negat posibilitatea aplicării acesteia. Acest fapt e absolut explicabil prin absența unei norme de drept pozitiv, care ar putea ghida instanța în ambele cazuri examinate.

Abia în 1973, în jurisprudența internațională a apărut primul precedent care a stabilit în mod neechivoc admiterea aplicării clauzei. Mult mai clară o considerăm poziția luată de CIJ în cauzele **Fisheries Jurisdiction** (Competență în materie de pescuit). Faptul dat se datorează schimbării aduse prin reglementarea clauzei în Convenția de la Viena. Așadar, CIJ a examinat două cazuri în urma pretențiilor Islandei de a-și extinde zona maritimă exclusiv până la 50 mile maritime [24, 25]. Într-o hotărâre Curtea a evidențiat în mod neechivoc existența clauzei: „*Dreptul internațional admite ca, în caz de schimbare fundamentală a circumstanțelor, care au determinat statele să încheie tratatele, dacă aceste circumstanțe au necesitat amplificarea calitativă a obligațiilor lor, dânssele pot, în anumite circumstanțe, să facă trimitere la necesitatea încetării tratatului sau suspendării acestuia*” [26].

Cea mai recentă cauză examinată de o instanță internațională, în care părțile invocaseră clauza *rebus sic stantibus* este **Gabcikovo-Nagymaros Project** [27] (Proiectul Gabcikovo-Nagymaros). Prin Tratatul privind construirea și exploatarea Sistemului de Ecluze din 1977, Ungaria și Cehoslovacia s-au angajat să realizeze, prin investire comună, un proiect ce avea drept scop dezvoltarea resurselor acvatice, energetice, de transport etc. În 1989 Ungaria a suspendat în mod unilateral Tratatul din 1977 și abandonaseră lucrările asupra proiectului. Întru apărarea poziției sale, Ungaria a invocat art.62 al Convenției de la Viena, identificând o multitudine de elemente semnificative prezente la semnarea acestui tratat, printre care:

- „integrarea socialistă”, pentru care tratatul trebuia să servească drept un mijloc, care, prin urmare, dispăruse;
- „sistem de operare unic și indivizibil”;
- faptul că temeiul investiției comune planificate a fost lipsit de relevanță prin trecerea bruscă a ambelor state la economia de piață;
- atitudinea Cehoslovaciei, care a transformat „tratatul-cadru” într-un „tratat imuabil” și
- transformarea tratatului, în privința protecției mediului, într-o „prescripție de dezastru ecologic”.

În viziunea Curții, condițiile politice prevalente nu au fost într-atât de legate de obiectul și scopul tratatului pentru a constitui un temei esențial de acord al părților și pentru a schimba natura obligațiilor ce urmau a fi efectuate. În același fel s-a expus Curtea și în privința trecerii statelor la un alt sistem economic decât acel în vigoare la semnarea Tratatului din 1977. CIJ a considerat că noile exigențe în privința dreptului mediului și a științei au fost totalmente imprevizibile. Mai mult, Tratatul din 1977 a fost elaborat cu posibilitatea ajustării acestuia la noile împrejurări. În concluzie, Curtea a considerat că circumstanțele invocate de Ungaria

* În final, între Franța și Elveția a fost semnat un nou tratat, prin care teritoriile Savoia Superioară și Districtul Gex au fost cesionate Franței.

nu sunt de un astfel de caracter încât efectul acestora să transforme radical întinderea obligațiilor ce urmau să fie efectuate pentru realizarea proiectului.

În fapt, Ungaria, prin motivarea invocată în temeiul art.62 al Convenției de la Viena, nu a corespuns nici unuia dintre criteriile prevăzute de articolul respectiv, motiv pentru care pretenția a fost respinsă. Slovacia, ca succesor al Cehoslovaciei, a obținut câștig de cauză.

În mod suplimentar, Curtea a menționat că „formularea negativă și condiționată a art.62 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor este un indiciu clar că stabilitatea relațiilor convenționale necesită ca invocarea schimbării fundamentale de circumstanțe să fie aplicată doar în cazuri excepționale”. Considerăm că prin această constatare CIJ a pus punct asupra polemicii, relevante în doctrină, în privința abuzurilor potențiale ce ar putea surveni în urma aplicării/invocării clauzei și a scopului formulării negative a art.62 din Convenție.

În principiu, constatarea dată explică și practica actuală redusă în sensul invocării clauzei. Puțini juriști contestă existența și necesitatea acesteia, însă și mai puțini consideră de prisos caracterul excepțional al clauzei.

Hotărârea CIJ în această cauză are o importanță decisivă în jurisprudență în raport cu clauza *rebus sic stantibus*. CIJ nu doar că a aplicat fără echivoc prevederile art.62 din Convenție, dar și a remarcat scopul și caracterul lor excepțional.

V. Aplicarea convențională

În prezent, inserarea clauzei *rebus sic stantibus* are loc, în majoritatea cazurilor, în tratate privind dezarmarea, lichidarea armelor nucleare, privind prohibirea amplasării armamentului în spațiul cosmic și în apele oceanului planetar [2, p.205]. Cele mai recente tratate în acest sens sunt: Tratatul privind reducerea armelor strategice ofensive din 24 mai 2002; Tratatul privind limitarea armelor strategice ofensive din 31 iulie 1991, din 3 ianuarie 1993 și din 8 aprilie 2010 încheiate între SUA și Rusia (doar ultimul este în vigoare). Fiecare din aceste tratate conține o prevedere, în conformitate cu care statul-contractant se poate retrage din tratat, prin informarea motivată a celuilalt stat-contractant, în cazul în care schimbarea fundamentală a circumstanțelor va cauza pericol grav intereselor naționale ale statului respectiv. Mai mult, este accentuat caracterul excepțional al dreptului de a se retrage: „Orice parte-contractantă, întru exercitarea suveranității de stat, are dreptul să se retragă din prezentul Tratat, dacă ea va decide că circumstanțele excepționale legate de prevederile prezentului Tratat pun în pericol interesele sale supreme. Ea comunică celeilalte părți-contractante despre decizia luată în acest sens. În această comunicare trebuie să se conțină declarația privind circumstanțele excepționale, pe care partea le percepe ca punând în pericol interesele sale supreme.”

Prin urmare, clauza este aplicată prioritar în raporturile convenționale ce au ca obiect securitatea statelor, deși pot fi și excepții, precum Acordul privind relațiile comerciale dintre URSS și SUA din 1 iunie 1990.

VI. Retragerea din tratate

Datorită fluctuațiilor sociale și umanitare din sec. XX, clauza *rebus sic stantibus* a fost deseori invocată de către state din cauza dinamicii împrejurărilor, bulversărilor istorice și tragediilor urmate de conflictele armate.

În urma schimbărilor radicale ce s-au produs în Rusia după 1917, aceasta a denunțat un șir de tratate politice și economice încheiate de guvernul imperial rus [1, p.1087], principalul motiv al denunțărilor fiind contradicția dintre aceste tratate și noua politică de stat promovată de ea.

În martie 1945 ministrul de Externe al URSS a transmis ambasadorului Turciei un act, în care se menționa că „în legătură cu schimbările radicale produse în perioada celui de-al doilea război mondial, Tratatul despre amicitie și neutralitate din 1925 mai mult nu corespunde noilor împrejurări și este necesară modificarea substanțială a acestuia”. În legătură cu noile circumstanțe, URSS a hotărât să denunțe tratatul respectiv și anexele acestuia. În acest caz, schimbarea fundamentală a circumstanțelor a fost utilizată nu pentru retragerea unilaterală, ci pentru denunțare. În același fel, în 1945 URSS a denunțat Tratatul de neutralitate încheiat în 1941 cu Japonia [2, p.218].

În fond, denunțarea și retragerea din tratat sunt două noțiuni complet diferite. Deși ambele sunt modalități de încetare a tratatelor, conținutul juridic al acestora deferă. Retragerea din tratat reprezintă un act juridic bilateral/multilateral, care, în cazul clauzei *rebus sic stantibus*, constituie unica modalitate de încetare pentru partea care o invocă. Pentru încetarea tratatului ca efect al retragerii din el este necesar, așadar, acordul celorlalte părți la tratat. Denunțarea, la rândul său, reprezintă un act juridic unilateral, prin care statul își manifestă intenția de a nu mai fi legat printr-un tratat. Nici dreptul obiectiv, nici doctrina nu prevedeau ca excepție pentru aplicarea nereglementată a dreptului la denunțare modificarea fundamentală a circumstanțelor. Suplimentar, în doctrină a fost expusă ideea de inadmisibilitate a dreptului de denunțare a tratatelor de pace [1, p.1012].

„Denunțarea” URSS din tratatul respectiv nu reprezintă decât o retragere ilegală din tratat, deoarece este contrară principiului fundamental *pacta sunt servanda*. De altfel, anume asemenea precedente stârnesc în rândul doctrinarilor discuții în privința abuzurilor apărute în temeiul invocării clauzei *rebus sic stantibus*.

Poziția URSS asupra clauzei a fost diferită de cea occidentală. Doctrina URSS deseori accentua importanța revoluțiilor asupra tratatelor și principiului autodeterminării popoarelor [2, p.216]. În principiu, este posibilă încetarea tratatului în temeiul clauzei, ca rezultat al revoluțiilor/schimbării guvernelor, însă în fiecare caz va fi necesar de a determina dacă circumstanțele modificate sunt relevante tratatului încheiat. Un indicator semnificativ în acest sens reprezintă decizia CIJ în cauza Gabcikovo-Nagymaros.

În legătură cu revoluțiile ce au avut loc după cel de-al doilea război mondial, clauza *rebus sic stantibus* fusese deseori aplicată pentru retragerea din tratatele încheiate până la data în care statele respective deveniseră independente. De exemplu, în 1945 Egiptul a expediat o notă Regatului Unit, prin care a cerut revizuirea unui tratat, încheiat în 1936, invocând schimbarea circumstanțelor. În 1951 Egiptul s-a retras din același tratat, invocând aceeași clauză.

În 1964, Livia a hotărât să nu reînnoiască termenele tratatelor încheiate cu SUA și Regatul Unit în scopul lichidării bazelor militare străine pe teritoriul său. În același mod, un șir de state din America de Sud s-au retras din tratate ce aveau ca obiect instituirea bazelor militare străine.

După diminuarea tensiunii în relațiile internaționale, în 1966, generalul de Gaulle a declarat în privința participării Franței în NATO: „Un tratat nu poate rămâne în vigoare când obiectul acestuia s-a schimbat; uniunea nu poate activa în forma sa inițială, dacă s-au modificat circumstanțele în care aceasta a fost constituită”. După declarația dată, Franța a înaintat celorlalți membri ai organizației propuneri de modificare a organizației, ele nefiind acceptate. După dezacordul statelor-membre, Franța în mod unilateral a revizuit tratatul la capitolul participării acesteia în cadrul organizației [2, p.214].

Există și cazuri de invocare a clauzei întru suspendarea tratatului [1, p.1061]. Pe timpul celui de-al doilea război mondial, SUA a invocat schimbarea fundamentală a circumstanțelor pentru a suspenda aplicarea Convenției internaționale privind liniile de încărcare a vaselor comerciale pe mare din 1930. SUA a declarat că acest drept îl are în baza principiilor aprobate de dreptul internațional, din motiv că, la data suspendării, din 36 părți contractante 10 erau beligeranți, iar alte 16 state se aflau sub ocupație militară străină.

Avem dubii în privința calificării clauzei *rebus sic stantibus* ca principiu al dreptului internațional. De altfel, principiul este o normă fundamentală, universală și, de cele mai dese ori, imperativă a dreptului internațional, ce răspunde legităților de bază ale dezvoltării comunității internaționale [28, p.81]. Considerăm că clauza *rebus sic stantibus* este o normă a dreptului internațional cu aplicabilitate excepțională, însă deloc nu este principiu al dreptului internațional, pe motiv că nu satisface nici un criteriu din cele nominalizate *supra*.

Prezintă interes, din punctul de vedere al caracterului circumstanțelor invocate, cazul retragerii Olandei din tratatul încheiat cu Surinam. Olanda a invocat încălcări serioase ale drepturilor omului, care nu puteau fi prevăzute la încheierea tratatului.

Schimbările de acest ordin *de facto* nu afectează exercitarea normală a prevederilor unui tratat (excepție fiind instrumentele de protecție a drepturilor omului). De aceea, retragerea statului-contractant, în mod unilateral, datorită modificării oricăror condiții în celălalt stat-contractant, în măsura în care aceste condiții nu afectează acțiunea tratatului, ar trebui să fie considerată ilegală.

Prin urmare, raporturile dintre state, precum și sistemul de drept internațional public nu sunt fenomene statice, acestea modificându-se în conformitate cu exigențele, tendințele și ideile predominante într-o anumită perioadă de timp. Clauza a evoluat de la o stare cutumiară controversată la reglementarea sa în dreptul pozitiv în Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor în forma sa cea mai completă. Deși în aplicarea clauzei mai apar unele dificultăți, ea totuși a căpătat acel regim în care este aplicată doar în cazuri excepționale.

În prezent, clauza lucrează în favoarea securității mondiale, și nu invers, precum a fost până la reglementarea acesteia în Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor. Abuzurile controversate ale statelor în privința invocării clauzei sunt tot mai rare, ceea ce ne permite să admitem finalitatea pe care a căpătat-o, fapt confirmat și prin jurisprudența CIJ.

Reglementarea clauzei prin Convenția de la Viena a generat un raport dublu dintre jurisprudența CIJ și dreptul pozitiv. Pe de-o parte, jurisprudența a consolidat prevederile art.62 din Convenție, iar, pe de altă parte, același articol i-a permis Curții să se expună neechivoc asupra clauzei în actele de procedură.

Tratatele în care, în prezent, se inserează clauza ne vorbesc despre importanța acesteia nu doar în sistemul dreptului internațional în general, ci și pentru securitatea mondială. De altfel, ea își găsește deseori locul în

tratatele de limitare a înarmărilor militare. Schimbarea fundamentală a circumstanțelor în care a fost încheiat un tratat va afecta, inevitabil, scopurile, natura obligațiilor și costul executării acestora.

Doctrina clauzei *rebus sic stantibus* reunește în sine dinamica dezvoltării relațiilor interstatale în toată complexitatea sa. Indiferent de faptul cum o concepem, ca pe o premisă pentru dezvoltare sau ca o consecință a acesteia, clauza *rebus sic stantibus* are o influență directă și incontestabilă asupra tratatelor încheiate între state.

Schimbarea fundamentală a circumstanțelor s-a dovedit a fi un fapt juridic care nu poate fi ignorat și care necesită un comportament special din partea entităților edificatoare de drept internațional.

Referințe:

1. Anghel I.M. Dreptul Tratatelor. Vol. 2. - București, 2000.
2. Лукашук И. Современное право международных договоров. Том. 2: Действие международных договоров. - Москва: Рос. Акад. наук, Ин-т государства и права, 2006.
3. Байков А.Л. Правовое значение оговорки „Rebus sic stantibus” в междувластных отношениях. - Москва, 1916.
4. Cours de droit international public. Despagnet. - Paris, 1900.
5. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Том I. - Москва: Зерцало, 2008.
6. Anghel I.M. Dreptul tratatelor. Vol.1. - București, 2000.
7. Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din 23 mai 1969. [On-line]: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (vizitat la 05.08.2012).
8. Baieș S., Băieșu A. ș.a. Drept Civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor. - Chișinău, 2005.
9. Cauza *Competență în materie de pescuit* (Germania c. Islandei), hotărârea din 25 iulie 1974. [On-line]: <http://www.icj-cij.org/docket/files/56/6000.pdf> (vizitat la 29.08.2012).
10. Convenția de la Havana privind tratatele din 20 februarie 1928. [On-line]: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2213102?uid=3738528&uid=2134&uid=4574630367&uid=2&uid=70&uid=3&uid=4574630357&uid=60&purchase-type=article&sid=21101137293257&showMyJstorPss=false&seq=3&showAccess=false> (vizitat la 02.08.2012).
11. Yearbook of the International Law Commission, 1957, vol.II.
12. Wehberg H. Pacta Sunt Servanda // The American Journal of International Law, 1959, vol. 53, no.4.
13. League of Nations // Official Journal, no.15.
14. Gould W.L. An Introduction to International Law. - New York, 1957.
15. Cauza *Minquiers și Ecrehos*, hotărârea CIJ din 17 noiembrie 1953. [On-line]: <http://www.icj-cij.org/docket/files/17/2023.pdf> (vizitat la 29.08.2012).
16. Yearbook of the International Law Commission, 1963.
17. Visscher Ch. Theory and Reality in Public International Law. - Princeton, 1957.
18. Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о мерах по дальнейшему сокращению и ограничению стратегических наступательных вооружений от 31 июля 1991 г.; 3 января 1993 г.; 8 апреля 2010 г. [On-line]: <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/start-11a.htm> (vizitat la 15.09.2012); <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm> (vizitat la 15 septembrie 2012); http://stat.doc.mil.ru/documents/quick_search/more.htm?id=10947115@morfNPACchapter (vizitat la 15.09.2012).
19. Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations 1986 [On-line]: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf (vizitat la 06.08.2012).
20. Cauza *Denunțarea de la Tratatul din 2 noiembrie 1865 dintre China și Belgia (Belgia c. Chinei)*, ordonanța din 15 februarie 1923 [On-line]: http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_08/25_Denonciation_du_traite_sino_belge_Requete_et_Ordonnance_19270108.pdf (vizitat la 06.08.2012).
21. Ibidem.
22. Cauza *Decretele de naționalitate emise în Tunisia și Maroc (Regatul Unit c. Franței)*, avizul conlusaliv din 7 februarie 1923. [On-line]: http://www.icj-cij.org/pcij/serie_B/B_04/Decrets_de_nationalite_promulgues_en_Tunisie_et_au_Maroc_Avis_consultatif_1.pdf (vizitat la 06.08.2012).
23. Cauza *Zonele libere din Savoia Superioară și Districtul Gex (Franța c. Elveției)*, hotărârea din 6 decembrie 1930. [On-line]: http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_24/78_Zones_franches_Haute_Savoie_et_Pays_de_Gex_2e_phase_Ordonnance_19301206.pdf (vizitat la 06.08.2012).
24. Cauza *Competență în materie de pescuit (Regatul Unit c. Islandei)*, hotărârea din 25 iulie 1974. [On-line]: <http://www.icj-cij.org/docket/files/55/5977.pdf> (vizitat la 05.08.2012).
25. Ibidem.
26. ICJ Annual Report, 1973.

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova, 2012, nr.8(58)

27. Cauza *Proiectul GABCIKOVO-NAGYMAROS (Ungaria c. Slovaciei)*, hotărârea din 25 septembrie 1997. [On-line]: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf> (vizitat la 06.08.2012).
28. Беяшев К.А. Международное публичное право. - Москва, 2005.

Prezentat la 24.09.2012